

SERAN DE LEEDE

**DE
STRIJD
TEGEN
FASCISME**

Het activistische
leven van Lie Alma
(1909-1990)

Boom – Amsterdam

Tenzij anders vermeld is het beeldmateriaal afkomstig uit het privéarchief van de familie Alma, dat deels is ondergebracht bij het IISG.

Ontwerp omslag en binnenwerk: Mijke Wondergem
Verzorging binnenwerk: Peter Tychon

© 2026 Seran de Leede | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en data-mining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without the written permission of the publisher.

ISBN 978 90 2447 578 0

NUR 680

www.boom.nl

Inhoud

INLEIDING 7

ONDERWIJZERES IN HET DRENTSE VEEN 9

Aan de slag als onderwijzeres 11 | De economische crisis 12 | Begin van een activistisch leven 14

VROUWEN EN VREDE 17

Vrouwen tegen fascisme 24 | Internationale delegatie naar Saarbrücken 27 | Naar Amsterdam 34 | Politieke kleur van het wvc 43 | Acties en missies van het wvc 48 | Bezoek aan Kaatsheuvel 50 | Communistische invloed binnen het wvc 53 | Lie en haar verhouding tot het communisme 55 | Lie's grote liefde, Peter Alma (1886-1969) 60

HET CENTRAAL WUPPERTAL COMITÉ 69

Verzet in Wuppertal 69 | Oprichting van het Centraal Wuppertal Comité 72 | Het bezoek aan Wuppertal 75 | Terug in Nederland 78 | Niet zonder gevaar 81

DE COMMISSIE HULP AAN SPANJE 85

De Spaanse Burgeroorlog 85 | De Commissie Hulp aan Spanje 87 | De reis naar Spanje 90 | Weer in Nederland 94 | Een tweede bezoek 97

DE OORLOG 103

De arrestatie 108 | Het verhoor 109 | Een onverwachts
bezoek 116 | Het leven in de gevangenis 117 |
Leven in de oorlog 133 | Het einde in zicht? 136 |
De Hongerwinter 139 | Eindelijk voorbij 141

NA DE OORLOG 143

Het communisme in de jaren na de oorlog 146 | De
Nederlandse Vrouwen Beweging (NVB) 153 | De strijd
voor een vrij Spanje 159 | Comité voor Actieve Demo-
cratie 164 | Andere comités 166 | Verhouding tot de
politiek 167 | Op de radar van de Binnenlandse Veilig-
heidsdienst 170 | Het werk van Peter 175 | De strijd
voor een vrij Spanje gaat door 178 |
Het onderwijs 181 | Tegen het einde 185

Reflectie 187

Verantwoording en dank 193

Noten 195

Bibliografie 226

Personenregister 227

Inleiding

De aanleiding voor dit boek lag in eerste instantie bij Sinja Alma, de dochter van Peter Alma en Lie Alma-Heijnen. Voor het Platform Spanjestrijders van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis mocht ik biografieën optekenen van vrouwelijke vrijwilligers die tijdens de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939) naar de Spaanse Republiek waren afgereisd om daar mee te helpen in de verdediging van de Republiek. Lie had zich als lid van de Commissie Hulp aan Spanje ingezet voor de strijd in Spanje en had als delegatielid meerdere keren de Republiek bezocht. Sinja had over de jaren een privéarchief met stukken van en over haar ouders bijgehouden en stelde voor dat ik dit zou gebruiken bij het schrijven van het biografische stuk over haar moeder.

Toen ik bij Sinja langskwam om het archief te bekijken, bleek dat Lie bij meer activistische comités betrokken was geweest dan alleen de Commissie Hulp aan Spanje. Zo was ze onder meer lid van het Centraal Wuppertal Comité en van het Wereld Vrouwen Comité tegen Oorlog en Fascisme. Van dat laatste was ze zelfs voorzitter geweest. Vanwege haar betrokkenheid bij het Centraal Wuppertal Comité had ze in de oorlog zes maanden in het Huis van Bewaring in Amsterdam gezeten.

Van beide comités had ik nog nooit gehoord. Best opvallend voor een historica met een interesse voor de Tweede Wereldoorlog. Het kan natuurlijk iets over mij zeggen, maar ik denk dat het vooral iets zegt over wat we weten van het antifascistisch activisme van de jaren dertig en de rol van vrouwen hierin.

Het archief bleek behoorlijk indrukwekkend, en ontzettend goed geordend. Alles lag keurig georganiseerd in mapjes en lades, gerangschikt op periode: een soort dagboek of verslag dat Lie voor Sinja had geschreven over haar tijd in de gevangenis, ingesproken memoires, familiefoto's, een uitgebreid interview op band en talloze brieven tussen Lie, haar man Peter en andere familieleden uit de periode dat Lie vastzat (waaronder briefjes die Peter uit de gevangenis smokkelde), en correspondentie uit de tijd dat Lie weer vrijkwam tot vlak na de oorlog. Prachtig materiaal voor een boek. Niet alleen vanwege het bijzondere verhaal van Lie Alma, maar ook omdat het inzicht geeft in de rol van vrouwen in een onderbelicht deel van de Nederlandse geschiedenis.

De scènes in het boek zijn voor een groot deel gebaseerd op de gevonden brieven, memoires die Lie heeft ingesproken, interviews die ze later heeft gegeven en delegatieverslagen die ze heeft geschreven. Een zekere gekleurdheid is daarmee niet uit te sluiten, maar de scènes bieden een mooie inkijk in haar wereld.

Onderwijzeres in het Drentse veen

Lie trok haar hoge schoenen goed dicht. Wat een natte bedoening. Ze keek naar Jettie. Nou, zullen we dan maar? De gure novemberwind trotserend zetten ze er flink de pas in. Het was goed oppassen, zeker op de plekken waar het veen net was ontgonnen. Die putten waren hartstikke diep, daar wilde je echt niet in vallen! Het was eigenlijk geen doen, door die drassige grond. Ongelooflijk dat die kinderen elke dag zo naar school moesten lopen.

Na een halfuur kwam de eerste plaggenhut in zicht.

‘Hallo,’ riep Lie terwijl ze het erf op liepen. Een paar kippen schoten weg. De vrouw die kwam aanlopen veegde haar handen aan haar schort af toen ze de onderwijzeressen zag.

‘Hallo,’ zei Lie nogmaals, haar hand uitstekend. ‘Hoe gaat het hier? We komen voor de ouderbijdrage voor het sinterklaasfeest.’

Veel meubilair stond er niet in de donkere woning. Een zelf in elkaar getimmerd kastje. In een hoek een zak stro met wat dekens erop, wat het bed voor moest stellen. Er was maar één kamer, zoals in de meeste van die plaggenhutten. De vrouw joeg ondertussen een naar

binnen gescharrelde kip ruw naar buiten. Lie deed een stapje opzij. Ze keek er niet meer van op. Ze kwam wel vaker bij de ouders van haar leerlingen thuis. Dat er dieren rondliepen was volstrekt normaal. Een keer was ze erbij toen een geit met zijn poten door het dak van zo'n plaggenhut was gezakt. Ze vond het onvoorstelbaar dat mensen zo moesten wonen. En hartstikke onhygiënisch. Geen wonder ook dat die kinderen vaak luizen hadden. Op school belden ze daar de gemeentelijke dienst voor, die dan een schoolzuster stuurde om de boel weer schoon te maken. Of ze knipten gewoon de haren van die kinderen helemaal kort, waardoor om de zoveel tijd al die kindjes met dezelfde gekke piekkopjes liepen.

Het was een armoedig gebeuren, in het Drentse Zwartemeer. Lie had meer geluk gehad, hoewel ze het zelf ook niet breed had gehad als kind. Anna Aleida (Lie) was op 8 januari 1909 geboren, als oudste dochter in het gezin van Johannes en Geertruida Heijnen. Samen met haar twee zusjes, Annie en Marie, en haar broertje Herman groeide ze op in Emmen. Eigenlijk waren ze met z'n vijven, maar een ander broertje was – heel verdrietig – met negen maanden overleden.¹ Thuis werd van alles gedaan om de eindjes aan elkaar te knopen. Zo had vader Johannes een poosje een zogenoemde rijdende bioscoop, waarmee hij door de regio reed. Lie hielp dan weleens met kaartjes knippen. Gelukkig hoefde ze niet altijd te helpen en kon ze wel gewoon naar school. Ze kon goed leren en was ook heel ambitieus. Zeker slim genoeg voor hoger onderwijs, maar daar was geen geld voor. De rooms-katholieke kloosterschool voor meisjes, de ulo in Munstersche-

veld bood uitkomst, ze mocht er een leraressenopleiding volgen voor weinig geld.

Het gezin was katholiek en zat elke week keurig in de kerk. Maar vader Johannes zag ook wel wat in het socialisme. Net als veel andere arbeiders uit het gebied was hij voor het eerst met het gedachtegoed in aanraking gekomen toen Ferdinand Domela Nieuwenhuis en andere bekende socialisten uit die tijd aan het eind van de negentiende eeuw door het land reisden en betogen hielden voor verbetering van de leef- en werksituatie van de arbeiders. Ook preekten ze tegen het kapitalisme en het kerksysteem, dat alleen zou dienen om de bevolking angst aan te jagen en financieel uit te buiten. De verhalen maakten indruk op Johannes, die zich verder in de ideeën ging verdiepen. In de loop der jaren kwamen er steeds vaker socialisten over de vloer en aan de keukentafel werd heftig gediscussieerd over politieke en maatschappelijke vraagstukken. De vader van Lie vond op een gegeven moment dat hij niet langer lid kon blijven van de katholieke kerk en zegde zijn lidmaatschap op. Een aantal jaar later volgde Lie, na lang wikken en wegen, zijn voorbeeld. Het zou niet zonder gevolgen blijken.

AAN DE SLAG ALS ONDERWIJZERES

Op haar achttiende haalde Lie haar akte Lager Onderwijs. Ze vond al snel een baantje, maar het lukte haar niet om ergens een vaste aanstelling te krijgen. Telkens bleef het bij een tijdelijke betrekking. Voor posities voor langere tijd werd ze ofwel niet uitgenodigd voor

een gesprek, of niet aangenomen. Lie begreep er niets van, want op de plekken waar ze werkte was iedereen toch altijd erg tevreden over haar. Na maanden solliciteren kwam ze er uiteindelijk via via achter dat een wethouder haar iedere keer van de zogenoemde 'lijst met gegadigden' haalde. Waarschijnlijk dus omdat ze uit de katholieke kerk was gestapt. Dat leek haar tenminste, want die wethouder was katholiek en ze had ook van anderen gehoord dat dat de reden was. Lie deed haar beklag bij de burgemeester. Na zijn bemiddeling mocht ze bij die school in Zwartemeer op gesprek komen en werd ze uiteindelijk aangenomen.

De klassen waren groot; veertig, vijftig leerlingen. Veel van de kinderen hadden een leerachterstand. Het was een uitdaging om ervoor te zorgen dat al die kinderen toch mee konden komen. Via cursussen probeerde Lie zoveel mogelijk bij te leren. Het liefst zou ze naar Amsterdam gaan om daar pedagogiek te studeren en in het onderwijs te werken. Ze zorgde ervoor dat ze op de 'lijst van bij voorkeur benoembaren' van Amsterdam kwam, wat haar kans op een baan daar aanzienlijk vergrootte. Door de economische crisis van de jaren dertig en de verschillende bezuinigingen die daarop werden ingevoerd liep het anders.

DE ECONOMISCHE CRISIS

Met de beurskrach van 1929 belandde Nederland, net als veel andere landen, in een enorme economische crisis. Via verschillende bezuinigingsmaatregelen pro-

beerde de overheid de massale werkloosheid terug te dringen. Veel van deze maatregelen troffen werkende, getrouwde vrouwen omdat zij, zo vond men toen, een plek bezet hielden die eigenlijk voor een man bedoeld was.² In het onderwijs werd in 1936 zelfs een wet aangenomen waardoor vrouwen moesten worden ontslagen op het moment dat zij trouwden. Ook Lie zou hiermee te maken krijgen. In enkele gevallen, bijvoorbeeld als aangetoond kon worden dat een vrouw kostwinner was, kon een uitzondering gemaakt worden, maar dat bleek in de praktijk vaak heel lastig.³ Pas in 1955, met de motie-Tendeloo, werd de wet opgeheven (het duurde overigens nog tot 1958 voor dit van kracht werd).⁴ Het zou daarna nog bijna twintig jaar duren voor het in 1976 bij wet verboden werd vrouwen op grond van huwelijk of zwangerschap te ontslaan.

Ook in andere sectoren werd geprobeerd vrouwen uit de arbeidsmarkt te weren. Verschillende vrouwen-groepen kwamen hierop in actie en richtten in januari 1935 het Comité tot Verdediging van de Vrijheid van Arbeid voor de Vrouw op (ook wel het comité-met-de-lange-naam genoemd). Toen in 1937 minister Carl Romme (Rooms-Katholieke Staatspartij, RKSP) van Sociale Zaken zijn (in feministische kring) fameuze wetsvoorstel indiende met daarin de toelichting dat mannen 'naar natuurlijk bestel' kostwinner van het gezin behoorden te zijn en dat vrouwen voor het gezin dienden te zorgen, en dat het ter bescherming van het gezin daarom gehuwde vrouwen verboden moest worden te werken,⁵ startten zij een actie. Mede onder druk van dit comité werd het wetsvoorstel uiteindelijk ingetrokken.⁶ Toch bleef het voor gehuwde en voor in

concubinaat levende vrouwen in de crisisjaren moeilijk om een baan te vinden of te houden.

Lie realiseerde zich dat in deze economische omstandigheden haar kansen op een baan in het onderwijs in Amsterdam voorlopig waren verkeken. Wat een teleurstelling. Nog veel langer in dat Zwartemeer blijven zag ze eigenlijk niet zitten.

BEGIN VAN EEN ACTIVISTISCH LEVEN

De kinderen op de school in Zwartemeer kwamen vaak uit armoedige gezinnen. Veel verder dan een basisopleiding – als ze die al af konden ronden, want veel kinderen moesten thuis helpen of meewerken om het lage inkomen van de ouders aan te vullen – zouden ze waarschijnlijk nooit komen. En als ze al de potentie hadden om door te leren, dan was daar meestal helemaal geen geld voor. Lie realiseerde zich maar al te goed hoeveel geluk ze had gehad met die opleiding aan de kloosterschool en dat de meeste kinderen uit de lagere klasse zich nooit op zouden kunnen werken zoals zij dat had kunnen doen. Het was een cirkel van armoede en ellende die bijna niet doorbroken kon worden. Een situatie om moedeloos van te worden. Dat zou toch anders moeten kunnen? De kerk deed haar best om mensen te helpen, maar om echt iets te verbeteren – daarvan begon Lie meer en meer overtuigd te raken – was een structurele verandering nodig. Steeds vaker ging ze naar bijeenkomsten waar over dit soort zaken werd gesproken. Ook andere thema's kwamen daar aan bod: de opkomst van het fascisme in Duitsland, de oorlogs-

dreiging en de daarmee gepaard gaande bewapening bijvoorbeeld, en wat dit betekende voor Nederland en voor vredesvraagstukken. Het hield haar erg bezig en ze besloot zich aan te sluiten bij de Jongeren Vredes Actie (JVA),⁷ waarvoor ze al snel voor de afdeling Emmen tot voorzitter werd benoemd.⁸

In deze kringen ontmoette Lie de Groningse anarchist en dienstweigeraar Siert Tillema (1906- sterfdatum onbekend), met wie ze op 24-jarige leeftijd op 9 oktober 1933 trouwde en in de stad Groningen ging wonen. Eindelijk weg uit dat veen. Wel verloor ze, als gevolg van de nieuwe wetgeving voor gehuwde ambtenaressen, vanwege dit huwelijk haar baan als onderwijzeres. Dat betekende niet dat Lie thuis ging zitten. Dat was niets voor haar. Ze gebruikte haar tijd om zich te verdiepen in internationale kwesties en ontwikkelingen en ze bezocht vergaderingen en bijeenkomsten, waar ze zich geregeld mengde in de gesprekken en discussies die werden gevoerd. Lie kon altijd al aardig haar gedachtes onder woorden brengen en op een gegeven moment werd ze gevraagd om zelf iets op zo'n bijeenkomst te zeggen. Dat leek haar wel wat. Het ging haar goed af en die eerste lezing werd het begin van een carrière als propagandiste waarin ze voor talloze organisaties en comités, ook in internationaal verband, het woord zou voeren.